

πρὸς τὸν κώριον Α. Π. Μουροραχάνου, ἑκείνου
ἐκ Κωνσταντινῆς

Ο ΘΕΑΤΗΣ,

ἢ

Δοκίμια τεχνολογικὰ περὶ τὰ τῆς κοινωρίας,

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΗΘΙΚΟΝ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΝ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ,
ΚΑΙ ΘΕΣΜΟΘΕΤΙΚΟΝ,

Ἐκδιδόμενον δις τοῦ μηνὸς

παρὰ

ΜΙΧΑΗΛ ΣΧΙΝΑ.

ΑΡΙΘΜ. Α. ΜΕΡΙΟΔΟΣ Α.

Θήξας δὲ κε φῶτ' ἀρετῆ, πατὶ
πελώριον ὄρωμασε κλέος ἀ-
νήρ, θεοῦ σὺν παλάμῃ,

ἦτοι,

Μὲ τὴν ἀρετὴν ἀκονῶντες τοὺς ἀνδρας,
εἰς ὑψηλὴν τοὺς ἐκπέρομεν δόξαν, σὺν
θεῷ βηθῶ. Πινδ. Ὀλύμπ. εἰδ. ἰ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ.

ΕΚ ΤΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΟΛΥΜΕΡΗ.

1836.

ΠΡΟΑΓΓΕΛΙΑ.

Ο ΘΕΑΤΗΣ.

Μεμακρυσμένοι δύο ἤδη ἔτη ἀπὸ τὰ δημόσια πράγματα, δὲν κατετρίψαμεν τὸν καιρὸν ἀχρηστον διὰ τὴν πατρίδα. Μάρτυρες τῶν διατρεχόντων ὄλων προσεκτικῶς ἀσκούντες τὴν κρίσιν μας ἐπ' αὐτῶν, ζητοῦντες ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν κρίσεις και συμπεράσματα καθολικώτερα, βρατύνοντες καθ' ἐκάστην και τὸ ἦθος και τὴν διάνοιάν μας διὰ τῆς μελέτης και ἀναγνώσεως, οὐδὲ νομίσαντες τὸν ζωτικὸν βίον ἐλάχιστον και ταπεινότατον φιλοσοφίας γυμνάσιον, συνελέξαμεν ὕλην συγγραφῶν και λόγων, οὐχὶ πάντῃ ἀσυντελῶν, ὡς ἐλπίζομεν, εἰς τὴν ἀρετὴν και εὐδαιμονίαν τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας. Ταύτην τὴν ὕλην ἀποφασίσαντες νὰ δημοσιεύσωμεν διὰ τοῦ σήμερον ἀγγελλομένου Συγγραμματος, καταβαίνομεν και ἡμεῖς εἰς τὸ στάδιον, τὸ ὁποῖον διάφοροι τῶν Ὀμογενῶν μας τρέχουσι μὲ ἀξίεπαινον ζῆλον. Τὸ ἔργον μας δὲν εἶναι ἐκδοσις Ἐφημερίδος Πολιτικῆς, ἀλλὰ συζητήσεις και ἐπιδείξεις θεωρητικαὶ περὶ τῶν κρατίστων φαινομένων και ἀναγκῶν τῆς κοινωνίας καθόλου, σκοποῦσαι κυρίως πρὸς κατασκευὴν και στερέωσιν τοῦ κοινωνικοῦ συνδέσμου, και πρὸς τὸν ὄρον, ὃν ἔθεσεν ὁ Δημιουργὸς ἐνώπιον τῆς ἀνθρωπότητος. Θρησκεία, Πολιτικὴ διάταξις, Νομοθεσία, Μαθήσεις, Τέχναι, Βιομηχανία, Ἡθῆ, ἔθιμα, Χαρακτῆρες, Γλῶσσα, Σχολεῖα, Θέατρον, Ἐφημερίδες, Δικαστήρια, πάντα τὰ τοιαῦτα, ὡς ἐκ περιωπῆς θεωρούμενα, και χάριν τοῦ μέλλοντος μᾶλλον ἢ τοῦ παρόντος, θέλουσιν ἐνασχολήσῃ, κατὰ τὸ μέτρον τῶν δυνάμεών μας, τὸν κάλαμον ἡμῶν τε και τῶν συν-

κατὰ τὰς ἀνάγκας τῶν τύπων ἐν οἷς κατέφησαν, παρουσιάζονται τὰ ἔθνη ποικίλα τὴν θρησκείαν, τὸ πολίτευμα, τὴν γλῶσσαν, καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον ἀκοινωνήτα. Πρόσθετες εἰς ταῦτα καὶ τὴν διαφορὰν τῶν χρωμάτων τοῦ τῶν ἀνθρωπίνων φυλῶν δέρματος, ἄλλο αἴτιον ἀκοινωνησίας, περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ὁποίου ἡμεῖς γνωρίζομεν οὐδέν.

Ἀλλ' ὅμως καὶ τότε, ἂν παρατηρήσωμεν βαθύτερον, οὔτε ἡ τοῦ πλάσματος πρὸς τὸν πλάστην κοινωνία ἐξέλιπε, καὶ ἡ τῶν ἔθνῶν πρὸς ἄλληλα δὲν ἐβράδυνε νὰ συστηθῇ. Τὸ ἄλλοτε μονόπολι, οὕτως εἰπεῖν, φυσικὸν δίκαιον, ἰδιωτικὸν τε καὶ δημόσιον, ἰπέθη χιλιόπολι δίκαιον τῶν ἔθνῶν, φυσικὸν μὲν κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην εὐμένειαν, θετικὸν δὲ κατὰ συνθήκας γραπτὰς ἢ ἀγράφους. Καὶ αὕτη τρίτη κοινωνία, ἡ μεταξὺ πολλῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν. Σημειῶσαι δὲ τὸ πῶς ἐσύστηθη. Ἐν μὲν εἰρήνῃ, διὰ τῆς ἐμπορίας, διὰ τῶν περιηγήσεων, διὰ τῆς μαθήσεως· ἐν δὲ πολέμῳ, διὰ τῆς ἐγγυτέρας ἐπιμιξίας τῶν ἔθνῶν καὶ τῆς τελευτώσης συνδιατήσεως τῶν συμφερόντων. Ὁ πόλεμος, καίτοι συμβεβηκὸς καὶ ὄργανον ἀκοινωνησίας, παρασκευάζει πολλάκις εἰς τὸ μέλλον πλῆθος κοινωνικῶν ἀγαθῶν. Ὡς πρὸς τὸ ἐνεστώσως καὶ τὸ τοπικὸν ἐξεταζόμενος, εἶναι πεζότατον πάθος· ὡς δὲ πρὸς τοὺς αἰῶνας καὶ τὸ μέγα διάστημα, εἶναι δράμα πλήρες μυστηρίων καὶ ποιήσεως, προνοίας νεῦμα, καὶ φιλοσοφίας τροφή. Τῆς προτάσεως ταύτης τὴν ἀλήθειαν ἀποδεικνύει μάλιστα ἡ ἱστορία τῶν μεγάλων πολέμων, πολιτικῶν τε καὶ θρησκευτικῶν, καὶ τὰ μακρὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐφορμήσεως τῶν ἐξακούστων πορθητῶν πάσης τῆς γῆς. Τὴν μαρτυροῦσιν αἱ κοινωνικαὶ μεταβολαὶ αἱ προκύψασαι ἐκ τῶν Τρωϊκῶν, ἐκ τῶν καταδουλώσεων Ναβουχοδονόσορ καὶ Κύρου, ἐκ τῆς στρατείας τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἐκ τῶν Ῥωμαϊκῶν τροπαίων, ἐκ τῶν ἔπειτα πολυβαρβάρων ἐπιδρομῶν, ἐκ τῶν καταστροφῶν τῶν ὑπαδῶν Μωάμεθ, ἐκ τῶν

πολέμων τοῦ μεγάλου Καρόλου, ἐκ τῶν Σταυροφορικῶν, ἐκ τῶν καταστροφῶν Γιγγισχάνου καὶ Ταμερλάνου, ἐκ τῆς πτώσεως τῆς ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας, ἐκ τῆς Εὐρωπαϊκῆς κυριεύσεως τῆς Ἀμερικῆς καὶ Ἰνδίας, ἐκ τῶν συμπλοκῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς κατὰ τὴν Δύσιν μεταρρυθμίσεως, ἐκ τοῦ τριακονταέτους πολέμου, ἐκ τῶν πολέμων Λουδοβίκου τοῦ δεκάτου τετάρτου καὶ τῶν περὶ διαδοχῶν εἰς τοὺς θρόνους Ἰσπανίας, Αὐστρίας, καὶ Βαυαρίας, ἐκ τῶν καταχειρώσεων Λύρεγγζέβου καὶ Ναδίρη, ἐκ τῶν πολυφόνων ἐπαναστάσεων συλλήθδην Ἑλβετίας, Κάτω χωρῶν, Ἀρκτικής Ἀμερικῆς, Γαλλίας, Ἑλλάδος, καὶ τέλος ἐκ τῶν τροπαίων τοῦ Ναπολέοντος. Ταῦτα πάντα ἐπέφεραν κοινωνήματα εὐαρμοστότερα καὶ πλατύτερα, ἐπαναρθώσεις διαρκεῖς καὶ εὐέλπιδας, γινώσιν θεοῦ καὶ ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων μεταξὺ τῶν ἔθνῶν. Ματαιῶς ὁ ἄνθρωπος τοῦ παρόντος οὐδύρεται τὴν ἐν πολέμοις ἀπώλειαν συγγενῶν φιλότατων, τὴν ἀποτέφρωσιν τῶν στεγῶν, ἀγρῶν τομῆν, καὶ γυμνωσιν καὶ πείναν. Ἐρημος ὁ αἰθὴρ διέλυσε τοὺς γῆσους καὶ θρήνους του! αἱ βουλαὶ τῆς προνοίας πρέπει νὰ τελεσθῶσι. Τί εἶναι τὸ ἄτομον ὡς πρὸς κοινωνίαν τινά; τί δὲ αὕτη ὡς πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα; Τί τὸ νῦν καὶ τὸ ἐνταῦθα ὡς πρὸς τὸ ἐπέκεινα; Τί ἡ γῆ ὡς πρὸς τὸ ἡμέτερον πλανητικὸν σύστημα; Τί δὲ τοῦτο ὡς πρὸς τὸν κόσμον τῶν ὁμογενῶν συστημάτων; Καὶ τί ὁ κόσμος οὗτος ὡς πρὸς τὸν θεόν; Τοῦ τοιούτου ἄρα ἀπαραβάτου χρησιμοῦ τὸν χαρακτήρα ἔφευγεν εἰς τὸ μέτωπον, καὶ διὰ στόματος ἀνηγόρευεν ὁ Ἀτίλας, μάλιστα Θεοῦ αὐτὸς ἐπονομαζόμενος. Καὶ πρὸς τὸν Ναδίρη ἤλθε δερβίσης λέγων· “ἂν ᾔσε θεός, ἔσο ἐπιεικὴς· ἂν προφήτης, δεῖξον ἡμῖν τὴν τῆς σωτηρίας ὁδόν· ἂν βασιλεὺς, κυβέρνησον ἡμᾶς δικαίως καὶ φιλανθρώπως.” ὁ δὲ ἄγριος πορθητὴς ἀπεκρίθη· “οὔτε θεός εἶμε, οὔτε προφήτης, οὔτε βασιλεὺς, ἀλλὰ πολεμιστὴς παρὰ τοῦ θεοῦ ὄργη.”

σμένον ἀπεισταλμένος ἵνα τιμωρήσω τὰ ἔθνη." (τουτέστι
 νὰ τὰ διορθώσω) Ταῦτα δὲ λέγοντες περὶ τοῦ πολέμου,
 δὲν ἐνοοῦμεν ὅτι αὐτὸς εἶνε εὐκατῶν τι, καὶ κυρίως κοι-
 νωνικὸν, ἢ ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν πρέπει νὰ τὸν ἀποφεύγῃ δι-
 ὄλων τῶν μηχανῶν τῆς φρονήσεως καὶ τῆς ἐλευθερίας τὰς
 ὁποίας λαβὼν ἄνωθεν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, ἀλλ' ὅτι ὁ πόλεμος
 εἶναι ἀνάγκη δημιουργικὴ καὶ ἱστορικὴ, ἐξ ἧς εὔρε πολὺ τὸ
 ὠφέλιμον ἢ ἀνθρωπίνῃ κοινωνία καθόλου.

Ἀλλὰ ποῖος ὁ προορισμὸς τῆς δημιουργίας; ποῖος ὁ τῆς
 ἀνθρωπότητος; Ἐν ὅσῳ ὑφίστανται, καὶ ὁ κόσμος καὶ ἡ
 ἀνθρωπότης, προωρίσθησαν νὰ ψάλλωσι τὴν τοῦ δημιουρ-
 γοῦ δόξαν καὶ νὰ διάγῃσι καθ' οὓς ἔλαβον παρ' αὐτοῦ νό-
 μους. Νόμος τῶν ἀνθρώπων εἶνε ὡς προαηγηθεῖλαμεν,
 ἢ πρὸς τοὺς ὁμοίους κοινωνία διὰ φιλίας καὶ συνηθείας, διὰ
 δικαιοσύνης, εὐεργεσίας, ἐπιεικείας, ἀληθείας, ἐπιστήμης,
 χάριτος, καὶ ἡ πρὸς τὴν περικυκλοῦσαν φύσιν σχέσις, διὰ
 βιομηχανικῶν ἀσκήσεων, ἐξ ὧν κατακοσμοῦσι μὲν ἐκείνην,
 θάλλουσι δὲ καὶ εὐποροῦσιν αὐτοὶ, περαίνοντες πάντα διὰ
 νοῦ καὶ προαιρέσεως ἐλευθέρως καὶ μνήμης καὶ φαντασίας,
 καὶ ἔχοντες ἀθάνατον τὴν ψυχὴν. Ἐπάρχουσι δὲ καὶ προο-
 ρισμοὶ ἰδιαιτέροι φυλῶν ἀνθρωπίνων καὶ ἔθνῶν κατὰ τόπους,
 καὶ ἀνθρώπων. Οὕτως ἡ Κανκασίος ἢ λευκοδέρματος φυ-
 λὴ φαίνεται προωρισμένη νὰ συντελῇ μᾶλλον τῶν ἄλλων
 τεσσάρων εἰς τὸν κοινωνικὸν τῆς ἀνθρωπότητος σκοπὸν, ἐπι-
 θεβαιοῦσα τό, τε περὶ τοῦ Προμηθέως μυθολόγημα καὶ τὸ τῆς
 Ἰεράς Γραφῆς ἐκεῖνόν " Πλατύνει Κύριος τῷ Ἰάφεθ καὶ κα-
 τοικησάτω ἐν τοῖς οἴκοις τοῦ Σὴμ καὶ γεννηθήτω Χαναάν
 παῖς αὐτῶν". Οὕτω τὸ Πελασγοελληνικὸν ἔθνος, μέλος
 τῆς φυλῆς ταύτης, προωρίσθη ἄλλα μὲν κοινωνικὰ ἀγαθὰ,
 τέχνας καὶ ἐπιστήμας, νὰ συνεξέυρη αὐτὸ, ἄλλα δὲ, συλλέ-
 ξαν φιλοπραγμῶνως ἀπὸ τὰς ἀδρανεῖς κοινωνίας τῆς Αἰγύ-
 πτου, Περσίας, καὶ Ἰνδίας, νὰ ἐπαυξήσῃ καὶ νὰ κομψεύσῃ, νὰ

τὰ μεταδώσῃ δὲ πρῶτον μὲν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἑλλάσσοος
 Ἀσίας, τοῦ Πόντου, τῆς Λιβύας, τῆς Ἰταλίας διὰ τῶν ἀποι-
 κίων του, δεύτερον δὲ εἰς τὸ μεσόγειον τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρι-
 κῆς διὰ τῶν Σελευκιδῶν καὶ Πτολεμαίων, τρίτον εἰς τὴν
 ἀήττητον καὶ μεγαλόδοξον Ῥώμην, τέταρτον εἰς τὴν τότε
 Οἰκουμένην διὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστιανικοῦ κηρύγματος,
 πέμπτον εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην διὰ τῶν Ἀραβικῶν με-
 ταφράσεων τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, καὶ ἕκτον διὰ τῶν
 εἰς Ἰταλίαν καταφυγόντων σοφῶν Ἑλλήνων μετὰ τὴν Κων-
 σταντινουπόλεως ἄλωσιν. Οὕτω τέλος οἱ Εὐρωπαῖοι, εἰς
 τὴν αὐτὴν φυλὴν ἀνήκοντες, πρυτανεύουσι πανταχοῦ τῆς
 γῆς ἐπὶ τὸ κοινωνικώτερον τὰς ἑτεροχρόους φυλάς καὶ τὰ
 ἀμβλύτερα ἔθνη ἀπὸ τριῶν καὶ ἡμίσεος αἰώνων, μετὰ τὰς
 πολυκλεεῖς θαλασσοπορίας τοῦ Κολόμβου, τοῦ Γάμμα, τοῦ
 Μαγγελάνου, τοῦ Δράκη, τοῦ Κοόκου, μετὰ τὰς καταχειρώ-
 σεις τοῦ Κορτέσου, τοῦ Πιζάρου, τοῦ Ἀλβουκέρη, τοῦ Κά-
 στρου, τοῦ Δόρδου Κλίβη.

Ἀφ' οὗ διετυπώσαμεν τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸν προορισμὸν
 τῆς κοινωνίας ἐν γένει, ἂν τρέψωμεν ἡδὴ τὴν ἔρευναν ἡμῶν
 πρὸς τινὰ κοινωνίαν ἐν μέρει, θέλομεν εὔρεϊ καθ' ἕκαστα τὰ
 φαινόμενα καὶ τὰς χρείας ἐπὶ τῶν ὁποίων θέλομεν φιλομα-
 θήσῃ. Κοινωνία τις κατέχει τόπον τινὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὸν
 λεγόμενον ἐπικράτειαν αὐτῆς. Ὁ τόπος οὗτος ἔχει ποιῶν
 τινὰ μορφήν καὶ τύπον ἀπὸ ὄρη, κοιλάδας, ποταμοὺς, λί-
 μνας, θαλάσσης ἔχει καὶ κλίμα ἴδιον. Οἱ ἐνοικοῦντες ἄν-
 θρωποι ἔχουσι θρησκείαν, γλῶσσαν, ἱστορίαν, ἔχουσι οἰκο-
 γενείας καὶ ἦθη οἰκιακά, φιλίας καὶ σχέσεις ποικίλας, ἔθιμα
 καὶ ἦθη κοινωνικά, ἴδιαν κατασκευὴν διανοητικὴν τε καὶ
 παθητικὴν, βιομηχανίαν ποικιλικὴν, γεωργικὴν, ἀλιευτικὴν,
 τεχνικὴν, ἐπιστημονικὴν. Ἴδου πᾶσα ἡ κοινωνία, καὶ οὐχὶ
 ἐν μόνον μέρος αὐτῆς, ὡς ἔγραψαν τινὲς τῶν ἡμετέρων, διαί-
 ροῦντες τὴν κοινωνίαν εἰς τὸ τῆς ἐλευθερίας καὶ τὸ τῆς εὐτα-

ξίας. Ἡ κοινωνία ἔχει ἀπαραιτήτως χρείαν καὶ τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας, διότι ἄλλως δὲν δύναται νὰ βαδίση ἐμπρός· ἢ μὲν ἐλευθερία εἶνε ἡ κεντρόφυξ δύναμις, ἢ δὲ εὐταξία εἶνε ἡ κεντροβαρής, αἵτινες ἐδόθησαν παρὰ θεοῦ εἰς πᾶν κοινωνικὸν σύστημα. Ὅθεν ἀμφότεραι εἰσὶ τὰ πρῶτα συστατικὰ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λέγονται μόνον, ἀλλὰ καὶ νὰ ὑπάρχωσιν· ὑπάρχουσι δὲ ὅταν ὦσι πλήρεις καὶ γνήσιαι, οὐχὶ δὲ κολοβαὶ καὶ κατεψευσμέναι. Ἡ ἐλευθερία λοιπὸν καὶ ἡ εὐταξία, πάλιν λέγομεν, δὲν εἶναι μέρη εἰς τὰ ὅποια διαίρεται ἡ κοινωνία, ἀλλὰ δύο τινὰ ἐφ' οἷς αὕτη σώζεται καὶ εὐδαιμονεῖ.

Τὴν εὐταξίαν ὀνομάζοντες ἐκεῖνοι ἐν τῶν δύο τῆς κοινωνίας μερῶν, ἐννοοῦσα τὴν δημόσιον ἀρχήν. Ἡμεῖς δὲ ἀρνούμεθα ὅτι ἡ δημόσιος ἀρχὴ εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ ἡ εὐταξία, διότι βλέπομεν πολλάκις καὶ πολλαχοῦ τὴν δημόσιον ἀρχήν, αἰτίαν οὖσαν βαρείας ἀταξίας ὑλικῆς τε καὶ ἠθικῆς, καὶ ἀτόπως μεταποιουμένην ἢ λαμβάνουσαν παρὰ τῶν ὀπαδῶν τῆς τοῦ τῆς εὐταξίας ὄνομα (1). Ὁμολογοῦμεν δὲ ὅτι ἡ δημόσιος ἀρχὴ ὑπάρχει καὶ ἀνάγκη νὰ ὑπάρχη περὶ τὴν κοινωνίαν αὐτοτελῆ οὖσαν, ὡς συμβεβηκός, ὡς ὄργανον εὐταξίας, ὡς ὑπηρετῆς ἐλευθερίας καὶ ἀρετῆς, ὅτι ὑπάρχει βουλήσει τῆς κοινωνίας ὑπαρχούσης βουλήσει θεοῦ, οὐχὶ ὡς σκοπός, οὐχὶ ὡς κύριος τῆς κοινωνίας.

Ἐξ ὧν μέχρι τοῦδε ἐσημειώσαμεν, προσφέρονται εἰς τὴν μελέτην μας καὶ ἄλλαι μὲν σεμναὶ ὑποθέσεις, ἀλλὰ καὶ ἡ περὶ τοῦ δημοσίου δικαίου σπουδῆ ἐσωτερικοῦ τε καὶ ἐξωτερικοῦ, ὡς περιέχοντος τὰ τοῦ ἀξιολόγου συμβεβηκός τῆς κοινωνίας, τουτέστι τῆς δημοσίου ἀρχῆς· ἐτι δὲ καὶ ἡ περὶ τὴν κοινωνικὴν οἰκονομίαν μελέτη. Εἰς τὰς ρίζας καὶ εἰς

1. ubi solitudinem fecerunt, pacem appellant, ἦτοι, τὴν ἐρήμωσιν, εἰρήνην ὀνομάζουσι. Τάκιτος.

τὴν οὐσίαν τῶν ἐπιστημῶν τούτων θέλομεν ἐπιστήση τὸν νοῦν προϊόντες.

ΠΕΡΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ.

Ὁ Θεὸς ἦτον, εἶνε, καὶ θέλει εἶναι. Παρὼν πανταχοῦ, πληροῖ τὰ πάντα. Τὴν ιδέαν τῆς δημιουργίας, τὴν εἶχεν ἐν ἑαυτῷ πρὶν τὴν ἐξελίξιν, καὶ ἐπαγάζεται εἰς τὰ πάγκαλα ἔργα του, καὶ συνέχει αὐτὰ διὰ τῶν κραταιῶν νόμων τοὺς ὁποίους ἐπέβαλεν εἰς αὐτά. Ἔως πότε θέλουσι διαρκεσθῆ; Ἐν ὅσῳ θελήσῃ αὐτός. Καθὼς ἐκτίσθησαν, οὕτω θέλουσι γεῖνη ἄφαντοι πρὸς τὸ νεῦμα του ἢ, τε ὕλη καὶ ἡ μορφότης, καὶ μόνος θέλει μένει ὁ αὐταρκέστατος καὶ ἀπέραντος. Φύσις καὶ δημιουργία εἰσὶ τὸ αὐτό. Περρωμένον, ἀνάγκη, νόμος, εἰσὶ τὸ αὐτό. Τύχη σημαίνει ἄγνοιαν αἰτίας.

Καθιδρυμένος ἢ πλανώμενος ἐπὶ τῆς γῆς ὁ ἄνθρωπος, δέρεται ἀπὸ δυστυχίας μᾶλλον ἢ εὐτυχεί. Τὸν πολεμεῖ ἡ περιέχουσα φύσις, τὸν πολεμοῦσι πολλάκις οἱ ὅμοιοί του, τὸν πολεμοῦσι τὰ πάθη του. Δὲν ἔχει καταφύγιον ἄλλο παρὰ τὸν Θεόν. Τὸν αἰσθάνεται (1), τὸν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, ἀθάνατος ὦν τὴν ψυχὴν, τὸν βλέπει, τὸν ἀκούει, τὸν προσκυνεῖ. Ποῖα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς θρησκείας; Ἐλπίς, φόβος, ἀγάπη, πίστις, εὐγνωμοσύνη. Ποῖαι αἱ πράξεις τῆς; Δέσεις, ὕμνος, καὶ διδασκαλία. Ποῖα τὰ ἐφόδια τῆς; Μυστήρια, σύμβολα, καὶ ἱεραρχία.

Πολλάκις οἱ ἄνθρωποι, ἔκθαμβοι πρὸς τῆς φύσεως τὴν λαμπρότητα, καὶ ἀπολέσαντες τὰς ἀληθεῖς παραδόσεις, ἐλάτρευον ἐν τῇ ἀσθενείᾳ των μέρη τῆς φύσεως, ἢ τινὰς ιδιότητας αὐτῆς. Πολλάκις, κακούμενοι ἢ εὐεργετούμενοι ἀπὸ συμβεβηκότα τινὰ τῆς χώρας ἐν ἣ κατώκουν, θεοποίησαν αὐτά. Πολλάκις εὐγνώμονες περὶ βασιλεῖς δικαίους,

1. Est deus in nobis, Ἔστι Θεὸς ἐν ἡμῖν. Ρωμ. 10:10.

καὶ φιλανθρώπους, καὶ περὶ ἥρωας σωτήρας, ἀπέδωκαν εἰς τὴν μνήμην των θείας τιμᾶς, καὶ βωμοὺς, καὶ ἄλση· ἔξε-
θείασαν ἄλλοτε ἀνθρώπινα πάθη καὶ ἀρετὰς, ἔστησαν θεοὺς
κατὰ οἰκογενείας, καὶ φυλάς, καὶ φρατρίδας, καὶ δήμους, καὶ
πόλεις. Συγγνωστοὶ διὰ τὰς ἀπάτας των! Ἐλέου ἄξιοι
μᾶλλον ἢ μίσους! Τοὺς ὑπέφερε καὶ τοὺς ὑποφέρει ὁ
μέγας δημιουργὸς, μήπως συνέλθωσι ποτέ. Ἀλλὰ τίς δὲν
συνορᾷ καὶ οὕτω τῆς θρησκείας τὴν χρείαν ἣν ἔχουσι κατὰ
φύσιν οἱ ἄνθρωποι; τίς δὲν παρατηρεῖ τὴν φορὰν των πρὸς
τὸ ὑπὲρ αὐτοὺς, πρὸς τὸ θεῖον, ἐπιπροσθούμενον μάλισ πῶς
ἀπὸ τὰ πρὸ ὀφθαλμῶν; τίς δὲν θαυμάζει καὶ δὲν ἀποδέχε-
ται μάλιστα τὸ σῶμα ὃ ἀπένειμαν πρὸς τοὺς εὐεργέτας τῆς
ἀνθρωπότητος, πρὸς τοὺς μεγαλοουργοὺς ἄνδρας, παῖδας ὄντας
Θεοῦ (1); Ἄθεοι δὲν ὑπάρχουσιν, εἴμῃ κατὰ τὸ φαινόμενον.

Ἄλλ' ὁ θεὸς ἀνήγειρε πολλάκις καὶ ὁδηγοὺς των ἀνθρώπων
εἰς εὐθυτέραν λατρείαν τὸν Κομφούμιον, τὸν Σωκράτην. Εἰς
τὸν Μωϋσέα θεόπτην ἔδωκε τὸν προτελεστικὸν νόμον, καὶ
τέλος Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν μονογενῆ τοῦ υἱοῦ, ἀπέστειλεν εἰς
τὴν γῆν, δι' ἧς ἡμεῖς μαθόντες τὰ τῆς ζωῆς καὶ τὰ τοῦ θανα-
τάτου, ἀναφερόμεθα εἰς τὴν ὑψίστην τοῦ θεοῦ κράτους ἀρχήν.

Περὶ ἡμᾶς δὲ τί βλέπομεν; καὶ Ἰουδαϊσμὸν καὶ Μωαμεθανι-
σμὸν καὶ χριστιανῶν αἱρέσεις πολλὰς καὶ σχίσματα καὶ πα-
ρασυναγωγὰς, καθ' ἃ πάντα ἄνθρωποι διαφόρως λατρεύουσι
τὸν Θεόν, ἀνεχόμενον πάντας.

Τίς ἡ καλητέρα θρησκεία; ἐκείνη ἥτις, ἀποδεικνύουσα
καλητέρας τῆς ὁπαδοῦς τῆς, δὲν συνταράττει τὰς ἄλλας.
Τίς ἡ καλλίστη καὶ θειοτάτη διὰ τοὺς Ἕλληνας; ἡ τῆς
Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας· διότι πρὸς τοὺς ἄλλους διέσωσεν
ἀπὸ τρομερᾶ ναυᾶγια τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος.

Οἱ ἱερεῖς των ἐπικρατουσῶν θρησκειῶν ὀργίζονται ὅταν

1. Εγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστέ καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες. Ψαλμ.

ἱερεῖς ἄλλης θρησκείας ἔρχονται νὰ κάμωσι προσηλύτους ἐκ
των ὁπαδῶν των θρησκειῶν ἐκεινῶν.

Χρέος εἶνε τῆς δημοσίου ἀρχῆς νὰ ἀποτρέπη τὴν προσηλυ-
τείαν, ὡς κυκῶσαν καὶ μισαιφονοῦσαν πολλάκις καὶ οἴκους
καὶ πόλεις. Εἶνε δὲ ἐνίοτε των προσηλυτοποιῶν τὸ ἔργον
εὐκολώτερον, διότι καὶ ἀργύριον πολὺ ἔχουσι τινὲς ἀνά χεῖρας
εἰς θεραπείαν καὶ προσεταιρισμὸν των ἐνδεῶν, καὶ νηστειῶν
καὶ ἄλλων αὐστηρῶν ἐθίμων, πατρῶν καὶ ἱερῶν, κηρύτ-
τουσι τὴν κατάλυσιν. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ὀργιζομένους ἱερεῖς
των ἐπικρατουσῶν θρησκειῶν ἠθέλε τις εἰπεῖ. Ὡ μακάριοι,
τί δεινοπαθεῖτε ἀπράκτως; Διδάξατε, φωτίσατε τὸν λαόν
σας, εἶπατε τὸ κήρυγμά σας, θυρεὸν κατὰ τῆς ἑτεροδιδ-
σκαλίας. Λόγου χρεία τροφίμου καὶ σεμνοῦ καὶ ῥωμαλέου.
Χρεία ἐνθουσιασμοῦ καὶ οὐρανίας ἐμπνοίας. Ποῦ αἱ πράξεις
σας; Χρεία καὶ αὐτῶν στιλβουσῶν ἀπὸ ἀρετᾶς. Σιωπάτε
καὶ κλαίετε; Ἐρπετε, καὶ καυχᾶσθε ἐπὶ πατραγαθίαις;
Κοσμήσατε τὸ θυσιαστήριον καὶ τοὺς ὑπηρέτας αὐτοῦ, λαμ-
πρύνετε τὰς τελετὰς. Πῶς ἄλλως θέλετε πολεμήσῃ τὴν
τοῦ μετάλλου των ἐναντίων ἐνέργειαν καὶ τὴν ὑποδεικνυμέ-
νην ἀναίρεσιν των ἀγνιστικῶν ἐθίμων; Ἐγκαταλείπει ὁ Θεὸς
τὰς θρησκείας των ὁποίων οἱ ἱερεῖς ἐγκατέλιπον ἑαυτοὺς καὶ
τὰ χρεῖα των. Ἐπικαλεσθῆτε, μαλάξατε, κάμψατε τοὺς
ἠγουμένους των ἐθνῶν εἰς τὰς αἰτήσεις σας. Θεῖα εἶνε
ἡ κλησις σας, καὶ τρέμετε τοὺς θνητοὺς; Ὡ ἄνθρωποι
πρόσκαιροι, ὦ ἄνδρες παρηκμαχότες! μικρὸν, καὶ καταβαί-
νετε εἰς τὸν τάφον μικρὸν, καὶ γενήσεσθε γῆ καὶ σποδός.
καὶ ὅμως τὰ τῆς γῆνινης ζωῆς ὡς νήπια περιβάλλετε, καὶ
ἀφίνετε τὴν ἀκτῖνα τοῦ αἰωνίου μαραινόμενης καὶ σβεννυ-
μένην εἰς τὰς καρδίας σας;

Ταῦτα λέγει πρὸς τοὺς τοιοῦτους οὐχὶ κάλαμος συγγρα-
φέως, ἀλλὰ προφήτου φωνῆ.

ΠΕΡΙ ΝΟΜΟΥ.

Τί ἐστὶ νόμος κατὰ τὴν κοινωνίαν; Πρόσταγμα ἐπιβάλλον, ἀποτρέπον, ἐπιτρέπον, κολάζον (1). Τίς ὁ χαρακτήρ τοῦ νόμου; Τὸ νὰ ἐκτελεῖται ἀμετατρέπτως, καὶ νὰ μὴ ἔχη παλίνδρασιν. (rétroaction) Τίς κάμνει τὸν νόμον; Ἡ κοινωνία. Πῶς; Διττῶς· εἴτε διὰ τῆς συνηθείας, καὶ τότε ὁ νόμος εἶνε ἄγραπτος· εἴτε ἐπιτρέπουσα ἀποφαντικῶς ἢ σιωπηλῶς τὴν νομοθεσίαν εἰς ἓν, εἰς δύο, εἰς πλείωτερα τῶν μελῶν τῆς, καὶ τότε ὁ νόμος εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον γραπτός. Τὸ ἓν, τὰ δύο, τὰ πλείωτερα μέλη τῆς κοινωνίας, νομοθετοῦντα, ποῖα τινὰ πρέπει νὰ ᾧσι; Τὰ ἐμπειρότατα, τὰ ἐναρετώτατα καὶ σοφώτατα. Μὴ ὄντων τοιούτων, οὐδὲν ὑγιὲς προκύπτει ἀπὸ τὰ ἔργα των. Νομοθέτης ἔκφυλος δύναται νὰ κατορθώσῃ; Ἡ ἱστορία ἀποκρίνεται, οὐδέποτε, οὐδαμοῦ, οὐδαμῶς. Ποία ἡ οὐσία τοῦ νόμου; Τὸ συμφέρον κατὰ τὴν εὐσέβειαν, κατὰ τὴν δικαιοσύνην, κατὰ τὴν ἐλευθερίαν, κατὰ πᾶσαν ἀρετὴν καὶ εὐπραγίαν. Τί πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ παρακολουθῆ εἰς αὐτόν; Σαφήνεια, ἀπλότης, συντομία, πλήρης δημοσιότης, καὶ τιμωρία τῶν παραβαινόντων, εἴτε ἀρχομένων, εἴτε ἀρχόντων. Νόμος γραπτὸς καταργεῖται ἢ μεταρρυθμίζεται, ἢ διὰ τῆς ἀληθείας, ἢ δι' ἄλλου ἐπομένου νόμου, ἐκπορευομένου παρὰ τῆς αὐτῆς νομοθετικῆς πηγῆς. Νόμος δὲ γραπτὸς ἀναιρούμενος ἢ μεταρρυθμιζόμενος διὰ ψιλῆς διαταγῆς, ἐξαπιναίας καὶ μονομεροῦς, δὲν εἶνε νόμος, ἀλλ' εἶδος χαρτοπαιγνίου, καὶ ἡ τοιαύτη διαταγὴ εἶνε ἀσυνταξία κοινωνικῆ, ἢτοι παρανομία.

1. Εἰς τὸν κοινὸν τοῦτον δρισμὸν τῶν νομοδιδασκάλων, ἂν προσέσωμεν καὶ τὸ ἀνταμείβον, δὲν εἶνε περιττόν, διότι γνωρίζομεν ἐκ τῆς ἱστορίας ἔθνη σοφὰ καὶ μὴ, ἀπονέμοντα βῆτας ἀμοιβὰς εἰς βῆτας πράξεις, οἰκειότατα πρὸς τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν, ἀγομέ-
νου ἐπὶ τὸ κοινωνικὸν ἀγαθὸν δι' ἡδονῆς τε καὶ λύπης.

Εἰς τὸν κακὸν νόμον πρέπει νὰ ὑπακούῃ ἡ κοινωνία; Ἰὰν θέλῃ.

Ὁ νόμος εἶνε ἢ ἰδιωτικὸς, ἢ δημόσιος. Ὁ ἰδιωτικὸς φρουρεῖ τῶν ἰδιωτῶν, καθὸ ἀνθρώπων ἐν κοινωνίᾳ, τὰ φυσικὰ καὶ ἀπαραράγραπτα δίκαια, τουτέστι τὸ ζῆν, τὴν σωματικὴν ἐλευθερίαν, τὴν κτῆσιν, τὸ φρονεῖν καὶ λέγειν καὶ γράφειν, καὶ τὴν τιμὴν. Σωματικὴ δὲ ἐλευθερία εἶνε τὸ νὰ ἐπιχειρῇ τις ὅ,τι θέλει καὶ νὰ μένῃ ἢ νὰ ὑπάγῃ ὅπου θέλῃ, χωρὶς νὰ βλάβῃ ἄλλον. Ὁ ἰδιωτικὸς νόμος περιέχει καὶ τὸν ἐμπορικὸν καὶ τὸν ποιναιῶν (2). Ἔργον τοῦ ποιναιῶν εἶνε νὰ ἐξαλείφῃ μὲν ὅσον ἐφικτὸν τῶν ἀδικούντων τὴν πρὸς τοὺς ἀδικουμένους ζημίαν, καὶ τούτους νὰ ἐξασφαλίσῃ πρὸς τὸ μέλλον, νὰ νοθετῇ δὲ τὴν κοινωνίαν διὰ τοῦ παραδείγματος, καὶ νὰ σωφρονίσῃ καὶ ἐπανορθώσῃ τοὺς ἀδικούντας, μὴ βασανίζων μὴδ' ἐξαφανίζων αὐτούς.

Ὁ δημόσιος νόμος, ὁ καὶ συνταγματικὸς, κανονίζει τὴν ἐνέργειαν τῆς κοινωνικῆς κυριαρχίας, καὶ διαγράφει τὰ, τε πρὸς τοὺς ἰδιώτας καθήκοντα καὶ τὰς ἐξουσίας (droits) τῆς δημοσίου ἀρχῆς, ἢτοι κοινωνικῆς ἐπιτροπῆς. Δημοσίου νόμος ἐξωτερικὸς ἢ διεθνῆς (international) λέγεται ὁ πρυτανεύων τὰς σχέσεις τῶν διαφόρων ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν, ἢτοι ἐθνῶν, πρὸς ἀλλήλας, καὶ ἀναλύεται εἰς συνηθείας καὶ εἰς συνθήκας.

Ἰπάρχει καὶ νόμος στρατιωτικὸς, καὶ νόμος θρησκευτικὸς ἢ ἰδίᾳ ἐκκλησιαστικὸς.

Τὸν μὲν στρατιωτικὸν ἔθεσαν κοινωνίαι ἐπὶ τὸ πολεμικώτερον ῥέπουσαι· οὐδὲ εἶνε πάντοτε ἀναγκαῖος μετὰ τοὺς οὐσιωδῶς κοινωνικοὺς.

Ὁ δὲ ἐκκλησιαστικὸς ἐφορᾷ τῶν πιστῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ

1. Αὕτη εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ λέξις ἢ ἐρμηνεύουσα τὸ Γαλλικὸν pénal, καὶ οὐχὶ τὸ Ποινικός.

τῶν ἱερέων αὐτοῦ τὰ ἠθικὰ καὶ πνευματικὰ. Θεῖον καταγόμενος καὶ καταντῶν εἰς τὸν μέλλοντα βίον, ὑπέκει μὲν ἠπίως εἰς τοὺς κοινωνικοὺς νόμους, ἀνθυπεύκουσι δέπως καὶ εἰς αὐτὸν οὗτοι. Ὁ ἐκκλησιαστικὸς νόμος, νικήσας τὸν κοινωνικόν, γεννᾷ ἀκόλαστον καὶ αἰμοβόρον δυναστείαν· παράδειγμα οἱ πάππαι καὶ οἱ ἱεροὶ ἐξετασταί. Ὁ κοινωνικὸς νόμος, γενόμενος ἐν μὲ τὸν θρησκευτικόν, ἐγείρει ἀμύηχον καὶ μεγαλοπράγμονα δύναμιν· παράδειγμα ὁ Μωάμεθ καὶ οἱ Καλίφαι.

ΠΕΡΙ ΠΑΤΡΙΔΟΣ.

Διάλογος μεταξὺ νεανίσκου ἐρωτῶντος καὶ ἀνδρὸς ἀποκρινομένου, περιπατοῦντων πρὸς τὸ Φάληρον (I)

N. Τί ἐστὶ πατρίς;

Α. Ἡ γῆ αὕτη τὴν ὁποίαν πατοῦμεν, ὅπου ἐγεννήθημεν οὐ, τε γονεῖς ἡμῶν καὶ ἡμεῖς, ὅπου ἐτρέφημεν καὶ ἐπαιδεύθημεν, καὶ ὅπου θέλομεν ταφῆ προστιθέμενοι πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, λέγεται πατρίς ἡμῶν καὶ μητροίς.

N. Καταφιλῶ τὸ ἱερόν ἔδαφός της. Ἀλλὰ ποῖαν ἄλλην ἔννοιαν, ποῖαν μυστηριώδη δύναμιν περιέχει ἡ λέξις αὕτη, ἥτις ἀντηχεῖ σφοδρὰ εἰς τὸν κόσμον καὶ εἰς τὴν καρδίαν μου;

Α. Τέκνον, φιλτάτη εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τιμιωτάτη εἶναι ἡ γῆ ὅπου πρῶτον εἶδε τὸν ἥλιον καὶ ἐγνώρισε τὸν θεόν· ὅπου περικυκλοῦται ἀπὸ συγγενεῖς, φίλους, γνωρίμους, λαλοῦντας τὴν αὐτὴν γλῶσσαν· ὅπου συντρέχει μὲ ἐκείνους εἰς τοὺς αὐτοὺς ναοὺς καὶ προσφέρει εἰς τὸν ὕψιστον τὰς αὐτὰς θυσίας καὶ πιστεύει τὰ αὐτὰ καὶ μαρτυρεῖ νὰ ἀγαπᾷ· ὅπου τέλος εὐρίσκονται τῶν γονέων καὶ προπατόρων οἱ τάφοι.

1. Τὸ χυδαῖκῶς λεγόμενον Φαληρέα. Φαληρεὺς δὲ λέγεται Ἕλληνας ὁ δημότης τοῦ Φαλήρου, ὡς Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς.

N. Ἡ θεὰ τῶν τάφων πάντοτε ἐγείρει εἰς τὴν ψυχὴν μου παράδοξόν τινα κίνησιν, ἥτις δὲν εἶνε λύπη μόνον. Ὅλη ἡ ψυχὴ μου ἀρπάζεται καὶ τρέχει ἀλλοῦ, ὡς ἂν ἐζήτηε ἄλλην πατρίδα. Τὰ μνήματα δὲ τῶν γονέων ἔχουσι τι διαφερόντως φιλόστοργον καὶ σεβάσιμον καὶ ἠθοποιόν· πάντων τῶν γονέων, πολλῶ δὲ μᾶλλον ἐκείνων ὅσοι κατέβαλον ἐντὸς ἡμῶν, παίδων ἐτι ὄντων, τὰ σπέρματα τῆς ἀρετῆς. Οὕτως ὑπάγω πολλάκις καὶ προσεύχομαι, ἐπεριδόμενος εἰς τὴν νεκροῦμον πέτραν τοῦ πατρός μου ὡς εἰς βωμόν, καὶ χέω δάκρυα ἀσθέστου εὐγνωμοσύνης! . . . .

Α. Καλῶς ποιῶν, ὦ φίλε!

N. Ἀλλὰ τί ἕτερον προσάπτεται ἐπὶ τούτοις εἰς τὴν πατρίδα;

Α. Αἱ ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις καὶ παραδόσεις αἴρουσιν ἐτι μᾶλλον τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀφοσίωσιν ἡμῶν. Δὲν ὑπάρχει πατρίς ἄνευ ἱστορίας. Εἰς τὴν πατρίδα μᾶς προσκολλᾷ ἡ μνήμη καὶ τῶν εὐτυχημάτων καὶ τῶν δυστυχημάτων αὐτῆς. Διὰ τοῦτο οὐδένε; τῶν ἀνθρώπων ἔχουσι πατρίδα ἀσπασιωτέραν καὶ ἀξιολογωτέραν παρὰ τοὺς Ἕλληνας, ὡς οὐδὲ περιφανέστερα μνημεῖα καὶ παραδείγματα ἐλευθερίας καὶ ἀνδρίας καὶ καλοκάγαθίας καὶ σοφίας καὶ δόξης καὶ παθημάτων.

N. Τί ἄλλο ἀκόμη;

Α. Θερμαίνει ἰσχυρῶς τὸ φιλόπατρι τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁ οὐρανὸς τῆς Ἑλλάδος· καὶ τὸ κάλλος τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ κλίματος ἡ χάρις. Ὄθεν καὶ ἀπάντες ὑπερποβοῦσι τὸν παρὰ τὸν οὐρανὸν, οὐδέποτε λησιμονοῦντες καὶ παῖδες μετὰ πατέρας τὸν τόπον τῆς καταγωγῆς των, καὶ πάντοθεν καὶ πάντοτε γενναῖα πράττουσι καὶ καταβάλλουσιν ὑπὲρ τῆς πατρίδος, καὶ ἐν ταῖς ἐσχατιαῖς τῆς γῆς εὐδαιμονοῦντες, στρέφουσι στενάζοντες τὰ βλέμματα πρὸς τὴν πατρίδα.

... Αὐτὰρ Ὀδυσσεὺς
 Ἰέμενος καὶ καπνὸν ἀποθρόσκοντα νοῆσαι
 Ἦς γαίης, θανέσιν ἱμείρεται (1).

Ἄλλὰ καὶ ἐκ τῶν ξένων ὅσοι ἐγεννήθησαν εἰς κατηφεῖς
 καὶ δυσχειμέρους χώρας, θέλγονται ἀπὸ τὸ κλίμα τῆς Ἑλλά-
 δος, μάλιστα δὲ ὅσοι ἔρχονται νὰ τὴν λεηλατήσωσι.

N. Τί παρὰ ταῦτα ἔχει ἡ πατρίς;

A. Πατρίς ἐξόχως εἶνε ἐκεῖ, ὅπου ἐπικρατοῦσιν ἀσφάλεια
 κοινωνικὴ, καὶ ἐλευθερία, καὶ ἀπολαύσεις καὶ ἐνέργειαι πολι-
 τικαί· ὅπου τὸ ἔθνος σωφρονοῦν καὶ ὁμονοοῦν διοικεῖται δι-
 ἑαυτοῦ καὶ ὑπὲρ ἑαυτοῦ, καὶ καθιεροῦ νόμους σωτηρίους, καὶ
 προβαίνει καὶ ἀκμάζει καὶ τιμὴν ἔχει παρὰ τῶν ἄλλων
 ἔθνῶν.

N. Αὕτη σου ἡ ἀπόκρισις, νεανικῶς συμπληρώσασα τὸν
 ὀρισμὸν τῆς πατρίδος, ἐχόρτασε τὴν ἐπιθυμίαν μου. Πλὴν
 ἐν παρόδῳ τί σημαίνει τὸ θρυλλούμενον ἀξίωμα ἐκεῖνο, ὅτι εἰς
 τὸν εὐτυχοῦντα πᾶσα γῆ εἶνε πατρίς;

A. Ἀξίωμα διεφθαρμένων καὶ ἀνελευθέρων κοσμοπολιτῶν,
 θεὸν ἐχόντων τὸ σῶμα καὶ τὴν κοιλίαν, ἀποχωρισμένων δὲ τοῦ
 ἀνθρωπίνου λόγου καὶ ἤθους. Νὰ ἀγαπῶμεν τὰ ἄλλα ἔθνη,
 εἶνε καὶ θεῖος καὶ ἀνθρώπινος νόμος· ἀλλ' ὁ τῆς πατρίδος
 ἔρωσ εἶνε ὁ πρῶτος καὶ τελευταῖος, καὶ ἀνάπτει δὲ οὐδέτε-
 ρος εἰς τὰς εὐγενεῖς ψυχὰς, ὅταν αὕτη πάσχη κακῶς. Ὁ
 τέκνον, δεινὸς καὶ ἄμαχος καὶ θεῖος τις εἶναι ὁ ἔρωσ ὁ τε-
 κνώσας τοσαῦτα πολυύμνητα ἔργα εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ νεω-
 τέραν Ἑλλάδα, εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ πανταχοῦ ὅπου ἔλαβε
 γένεσιν καὶ τροφήν! Ὁ ἔρωσ ὁ πατὴρ τῶν νικῶν τοῦ Μαρα-
 θῶνος, τῆς Σαλαμῖνος, τῶν Πλαταιῶν, τῆς Μυκάλης· ὅστις
 ὤρθωσεν εἰς τὸν βράχον τῆς Ἰδρας τὴν ἀτρόμητον ἀρετὴν
 τοῦ Λαζάρου Κουντουριώτου προστάτη τῆς Ἑλληνικῆς ἐπανα-

στασεως· ὅστις ἄμπωθεν εἰς θανασίμους κινδύνους τόσους
 ἀνδρείων ἀνδρειοτάτους στρατηγούς· ὅστις παρέδωκεν εἰς
 θάνατον τὸν Τσαμαθὸν, τὸν Φλέσαν, τοὺς Μαυρομιχάλας,
 τὸν Βότσαρην, τὸν Γούραν, τὸν Νοταρᾶν, τὸν Καραϊσκάκην,
 καὶ μυρίους ἄλλους· ὅστις ὠλοκαύτωσε τὰ Ψαρά καὶ τὸ
 Μεσολόγι, ἀπέτεφρωσε πόλεις καὶ χωριά, κατέστρεψεν
 ἀγροὺς καὶ ὀλύκληρον κοινωνικὴν δημιουργίαν, διὰ νὰ ἀνυ-
 ψώσῃ νέαν.

N. Καὶ ἐγὼ τὸ γνωρίζω. Δυσθάνομαι δὲ ὅτι οἱ νεώτεροί
 Ἕλληνας καὶ ὑπερέβησαν τοὺς προγόνους κατὰ τὸν ἐν πολέ-
 μοις ἠρώϊσμὸν, ὡς διὰ μικροτέρων μεγαλῆτερα κατορθώσαν-
 τες, ἐρωτομανεῖς περὶ τὴν πατρίδα. Ἄλλ' ἐν καιρῷ εἰρήνης
 τί πρέπει νὰ κάμωσιν, ἵνα ἴδωσι τὴν πατρίδα ὅποιαν τε-
 λευταῖον τὴν περιέγραψες; Ἐκεῖνο δὲν μοῦ ἐκβαίνει ἀπὸ
 τὸν νοῦν.

A. Τὸ ποῖον;

N. Ἐκεῖνο ὅπου εἶπες· ὅτι πατρίς ἐξόχως εἶνε ἐκεῖ, ὅπου
 ἐπικρατοῦσιν ἀσφάλεια κοινωνικὴ, καὶ ἐλευθερία, καὶ ἀπολαύ-
 σεις καὶ ἐνέργειαι πολιτικαί· ὅπου τὸ ἔθνος σωφρονοῦν καὶ
 ὁμονοοῦν, διοικεῖται δι' ἑαυτοῦ καὶ ὑπὲρ ἑαυτοῦ, καὶ καθιεροῦ
 νόμους σωτηρίους, καὶ προβαίνει, καὶ ἀκμάζει, καὶ τιμὴν ἔ-
 χει παρὰ τῶν ἄλλων ἔθνῶν.

A. Ἀπλοῦν τὸ πρᾶγμα. Μᾶς τὸ ἀποκαλύπτει ὁ θεός,
 ἂν τὸν συμβουλευθῶμεν νήφοντες καὶ ἐν ἡρεμίᾳ. Ὅποιος ἐν
 καιρῷ εἰρήνης ἐπιθυμῆι πατρίδα τοιαύτην, ὀφείλει ἰδιωτεύων
 μὲν, νὰ σκέπτηται καὶ νὰ διδάσκη τοὺς συμπολίτας σταθε-
 ρῶς καὶ κοσμίως τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συντείνοντα,
 πιστῶν τοὺς λόγους διὰ βίου κοινωνικοῦ, σώφρονος καὶ γεν-
 ναίου· πράττων δὲ τὰ δημόσια, ὀφείλει νὰ ἐνεργῇ κατὰ τὰ
 πρῶην βουλευμάτα καὶ διδάγματα καὶ διαιτήματα, μηδὲ νὰ

ἐκκλίνῃ (1). μὴ δυνάμενος δὲ, ὀφείλει νὰ ἀπέχη τῶν δημοσίων πραγμάτων, μὴδὲ νὰ καταισχύνη τὸν ἰδιωτικὸν τοῦ βίον, τὸν μόνιμον, διὰ τοῦ πολιτικοῦ, ἐφημέρου ὄντος.

N. Πρέπει τις νὰ ἐπιθυμῇ ἢ νὰ ζητῇ τὰς δημοσίους ὑπηρεσίας;

A. Ἰσως τοῦτο συγχωρεῖται, ὅταν αὐταὶ περιέπεσον εἰς χειροτέρους ἢ ξένους.

N. Αἱ δημόσιοι ὑπηρεσίαι τιμῶσι πάντοτε τὸν ἀναδεδεδεγμένον αὐτάς;

A. Οὐδέποτε δύνανται νὰ τιμῶσι τὸν ἀτιμὸν ὁ δὲ τιμιὸς καὶ περιβάλλει εἰς αὐτάς τὸν ἀφ' ἑαυτοῦ κόσμον.

N. Πρέπει αἱ δημόσιοι ὑπηρεσίαι νὰ δίδωνται ὡς πόροι ζωῆς, ἢ τρυφῆς;

A. Οὐδέποτε, εἰς πολιτείαν καλῶς συνεστῶσαν. Καὶ κατάρατοι ὅσοι, τὸ κράτος διὰ τύχης ἢ βίας ἢ πανουργίας λαβόντες, διασκορπίζουσιν ἀναξίως καὶ ἀκορέστως τὴν ἱεράν τῆς δημοσίου ἀρχῆς παρακαταθήκην εἰς συγγενεῖς αὐτῶν, εἰς παρασίτους, εἰς δούλους, σπῆνος ζῶων ἀρχήστων ἢ βλαβερῶν.

N. Ἡ πατρις ἀνταμείβει πάντοτε τοὺς ὠφελήσαντας αὐτήν;

A. Πάντοτε ὅταν εἰμπορῇ, ἀμέσως, εἴτε ἐμμέσως, εὐθύς ἢ μετέπειτα.

N. Ποῖαι τινὲς εἰσὶν αἱ ἀνταμοιβαὶ τῆς;

A. Ὁ ἑπάναος καὶ τὰ μνημεῖα ἅτινα τὸν διηγούνται εἰς τοὺς αἰῶνας, εἰσὶ προτιμότερα τοῦ πλοῦτου καὶ τῶν διὰ βίου ἀξιομάτων.

N. Πῶς μεταβάλλεται εὐτυχέστερον καὶ βεβαιότερον ἢ κακὴ διοίκησις τῆς πατρίδος;

† Ἡ μὲν φιλοσοφία μήτηρ ἐστίν, ἡ δὲ ἀρχή, μητρική. Μάρκος Αντωνίνος.

A. Ἠθικῶς, καὶ διὰ τοῦ χρόνου, ἀφ' οὗ διδαχθῇ τὸ ἔθνος ἱκανῶς καὶ καταπεισθῇ περὶ τῶν πρακτέων.

N. Ἄλλ' ἂν οἱ κρατοῦντες μαίνωνται παρανομοῦντες, καὶ ἄγοντες καὶ φέροντες τὴν πατρίδα;

A. Ἡ πατρις εἶνε μακροβιωτέρα αὐτῶν. Οἱ μὲν κρατοῦντες θέλουσιν ἀφανισθῇ, ἐκείνη δὲ διαμένει. Ἡ πρόνοια προπαρασκευάζει τὰ πράγματα καὶ τοὺς ἀνθρώπους, τρίβουσα τὴν ψευδῆ δόξαν καὶ τὴν παράνοιαν καὶ μοχθηρίαν τῶν κακῶν ἀρχόντων, τῶν ὁποίων πρῶτοι ἐχθροὶ εἰσὶν αἱ ἴδιαι αὐτῶν πράξεις.

N. Ἐξ ὧν εἶπας συμπεραίνεται ὅτι ἡ πολιτικὴ ἀρετὴ εἶνε πολὺ κρείττων τῆς πολεμικῆς.

A. Ὅσον ὁ σκοπὸς εἶνε κρείττων τοῦ μέσου, καὶ ὅσον τὸ διαρκές τοῦ προσωρινοῦ. Ἡ μὲν πολεμικὴ ἀρετὴ χρησιμεύει εἰς τὴν ἀρχὴν, ἡ δὲ πολιτικὴ εἰς τὴν κατάστασιν ἢ ἀναγέννησιν τῶν ἐθνῶν. Διὰ τῆς μαχίμου ἀνδρείας οἱ λαοὶ ἀρχίζουσι τὴν οἰκοδομὴν τῆς ὑπάρξεώς των, διὰ δὲ τῆς εἰρηνικῆς ἀνδρείας κατασκευάζουσι τὴν εὐδαιμονίαν των. Σπανία ἀρετὴ ἢ πολιτικὴ, καὶ μόνη δημιουργικὴ! Βλέπεις τὸν ἄνδρα ὅστις εἰς τόσας μάχας ἀκλινῆς ἐθεώρησε τὸν ἐχθρὸν καὶ τὸν θάνατον; Ἢδὴ ὑποπτῆσαι πρὸς τὸ βλοσυρὸν βλέμμα τοῦ κρατοῦντος καὶ ἡ γλῶσσα του ἐκολλήθη εἰς τὸν λάρυγγά του, ἢ γενόμενος ὑποχείριος ἰλαροῦ νεύματος, μένει ἀκίνητος, καὶ ἂν ὁ κρατῶν προστάτῃ ὀλέθρια ἢ ἀρνητὰ τὰ σωτήρια εἰς τὴν πατρίδα.

N. Παρόμοια βλέπω ὅτι πάσχει καὶ ὁ θεὸς μου, ὅστις μετὰ τινῶν ἄλλων ὑπογράφει ἄλαλος ὅλα ὅσα ὑπαγορεύονται ἀπὸ . . . καὶ τὰ κηρύττει οὐράνια, χωρὶς πολλὰς νὰ τὰ καταλαμβάνῃ.

A. Πόσων χρόνων ἡλικίαν ἔχει;

N. Ἐως ἐξήκοντα πέντε χρόνων.

A. Τέκνον, νὰ σεβώμεθα τὰς λευκὰς τρίχας, εἶνε πάτρι-

ος νόμος. Ἄλλ' ἐκεῖθεν ἄς μὴ προσμένωμεν ἡμεῖς παραδείγματα πολιτικῆς ἀρετῆς, καὶ μαθήματα ἀρχιτεκτονικῆς τῆς νέας ἑλληνικῆς κοινωνίας. Τὸ λεοντόθυμον τῶν τοιούτων ἐξατμίσθη εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Τὸ μέρος των ἐδιδάχθη ἤδη, καὶ χρῆζουσιν ἀναπαύσεως, ἐν ᾧ ἡ πατρίς ἀλλάσσει τὴν σκηνὴν καὶ ζητεῖ τὴν λύσιν τοῦ δράματος ἀπὸ τῆν νεωτέραν τῶν τέκνων τῆς γενεᾶν. Σέβας λοιπὸν πρὸς τοὺς πατέρας τούτους! ὅποιον προσφέρωμεν καὶ εἰς τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαιότητος, καθιδρυμένα ἐντὸς μουσείων, καὶ μαρτυροῦντα τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ παρελθόντος.

Ἔργα νέων, βουλαὶ δὲ μέσων, εὐχαὶ δὲ γερόντων.

Ἄν δὲ μᾶς κακίσωσι διὰ τοῦτο, τοῖς λέγομεν ὅτι ἔχομεν μακραῖωνα πατρίδα καὶ ἀρχαιότερους πατέρας, ἀπὸ τοῦς ὁποίους ὡς σοφώτερους θέλωμεν λάβει τὸν ὑπογραμμὸν τοῦ πολιτικοῦ βίου. ἔχομεν τὸν Ἀριστείδην, τὸν Φωκίωνα, τὸν Σωκράτην, τὸν Πλάτωνα, τὸν Ξενοφῶντα, τὸν Δημοσθένην.

Ν. Ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν ὁμηλικῶν σου εὐρίσκω κάποιον πολιτικόν, παντάπασι ἀπολειπόμενον τῆς ὑγιούς καὶ ἀνδρείας πολιτείας τὴν ὅποιαν διετύπωσας.

Α. Ἄ, τὸν γνωρίζω πρὸ πολλοῦ (1). Αὐτὸς κνηγᾷ τὴν δόξαν, καὶ πιάνει τὴν ἀδοξίαν. Ἄλλος ἰξίω, κνηγᾷ τὴν ἦραν, καὶ πιάνει τὴν νεφέλην. Ἐπρόδωκε καὶ κατεπάτησε τὰς ἱεράς ῥήτρας τῆς φιλοσοφίας ἥτις τὸν ἔθρεψε. Ψεύδεται εἰς θεόν, ψεύδεται εἰς τὴν φύσιν, ψεύδεται εἰς τὴν κοινωνίαν, ψεύδεται εἰς ἑαυτόν. Σκυλιὸς καὶ πῆλινος χαρακτήρ, φίλιαν δὲν γνωρίζει. ἀσπάζεται κολακείαν, ἐμπαίζει πατρίδα, ἄλλα φρονεῖ, ἄλλα λέγει, καὶ ἄλλα πράττει. Ὡς Δωδωναῖον χαλκεῖον ἐκράζε καὶ κράζει ὑπὲρ ἐλευθερίας, ἐν ᾧ ἐπιτηδεύει καὶ παρασκευάζει δουλείαν. Λαλαγεῖ πλατέα

1. Ἐνταῦθα εἰκονίζεται ὁ αὐλικὸς κατὰ τὸ ἰδανικώτερον.

καὶ λιπαρὰ καὶ οὐρανομήκη ὑπὲρ τοῦ φωτός, καὶ εἶνε πιστότατος ὑπὲρ τοῦ σκότους. Πρωτεύς σοφιστῆς καὶ λογοκἀπηλος, προαγωγεὺς τὴν πατρίδα εἰς τὰς αἰσχρὰς ἐπιθυμίας τοῦ εἰδώλου του, τὸ ὅποιον καὶ παρανομήσαν πρότερον περὶ τὰ ὀσιώτατα τῆς πατρίδος, ἐτόλμησεν ἔπειτα νὰ θυμιάσῃ καὶ νὰ ὑπογλυκάνῃ μὲ κύρυζαν πιθηκικῆς μούσης. Ἄξιος λειτουργός καὶ ἀπόστολος τοιούτου θεοῦ! Μὴ ἐγγίσῃς τὸ εἶδωλόν του· τὸ ἔχει ὑπὲρ τὴν πατρίδα. Ὅ, τι ἐκεῖνο συρίζῃ, αὐτὸς ὑπακούει καὶ τρέχει καὶ γίνεται τὸ πᾶν ἵνα τὸ ἐκτελέσῃ. Ἀποσκευὴν φέρει παντοίων ἰδεῶν, καὶ μὲ συνείδησιν ἐλαστικὴν καὶ πανουργίας χρωματουργικὴν τέχνην, τὰς συδῆρα πτεῖ, μεταμορφώνει καὶ μετενδύει ἄλλοτε ἄλλως, καὶ χορεύουσιν εἰς τὸν ἀέρα ὡς τέρατα Κίρκης, καὶ ἠχοῦσιν ὡς ζῶα ποικίλα, βληγώμενα, μυκώμενα, ὠρυόμενα, ὀγκώμενα. Κατ' αὐτὸν, προχείρως ποιῶντα τὸ γλυκὺ πικρὸν καὶ τὸ πικρὸν γλυκὺ, χρυσοῦς αἶδων ἐπέλαμψε, καὶ βέουσι ποταμοὶ μέλιτος καὶ γάλακτος, εὐκλεία καὶ μακαριώτης ξενικῆς πανταρχίας. Ἀπὸ τοιαύτην διεφθαρμένην ψυχὴν πάντως ἡ πατρίς οὐδὲν δύναται νὰ ἐλπίσῃ ἀγαθόν (1).

Ν. Ἄλλ' οἱ ὁμηλικες καὶ ὁμοταγεῖς μου πῶς δύναται νὰ ἀποβῶσι χρηστοὶ τῆς πατρίδος ὑπηρεταί;

Α. Παύοντες νὰ πιστεύωσιν ὅτι τὰ ἐξεύρουσιν ὅλα, καὶ καταγινόμενοι νὰ μάθωσι, καὶ γνωρίζοντες τοὺς καλητέρους των. Ἄντι, ἀφ' οὗ ματαιοπονήσωσιν εἰς τὰ γραπτῆρια (2), νὰ ἀρ-

1. Ἀδύνατον δ' ἔπος ἐκβαλεῖν κραταῖον ἐν ἀγαθοῖς δόλιον ἀστόν· ὅμως μὲν πάντων ποτὶ πάντας ἄραν πάγῃ διαπλέκει.

ἢ τοι

Ἀδύνατον πολίτης δόλιος νὰ εἴπῃ ἰσχυρὸν λόγον μεταξὺ τιμίων· ὅμως κολακεύων ὅλους, σφοδρὰ διαπλέκει τὰς ὀμιλίαις του.

Πινδάρ. Πύθ. εἰδ. β'.

2. Γραπτῆρ ὁ γραφεὺς, ὅθεν εἰκὸς νὰ παραχθῇ γραπτῆριον, ὃ τό-

γῶσι, ρεμβόμενοι τὸν νοῦν καὶ τὸ σῶμα καὶ γλυκυφαγοῦντες καὶ καλλωπιζόμενοι καὶ συμπαρραφθειρόμενοι, ἄς σπουδάζωσι νὰ ἀποκτήσωσι γνώσεις εὐκρινεῖς καὶ θαθείας, καὶ ἤθη θέσια καὶ πρὸς τὴν ἀρετὴν ἀτενῆ. Ἄς μὴ ἀμελῶσι πρὸ πάντων τὴν ἐμμέλειαν τῆς ἡμετέρας γλώσσης τὴν ὁποίαν καθ' ἐκάστην γράφουσι, καὶ ἄς τὴν ἀπαλλάξωσι τῶν ἀνορθογραφιδῶν, τῶν σολοικισμῶν, τῶν βαρβαρισμῶν, τῶν ἀκυρολογιδῶν, τῶν ξενισμῶν οἵτινες τὴν ρυπαίνουσιν. Ἡ γλῶσσα, δωρεὰ θεῖα καὶ κοινωνικωτάτη, πρέπει νὰ ἐρμηνεύη οἰκείως καὶ φιλοτέχνως ἐνθυμήματα ἀληθῆ καὶ χρηστά. Ἡ ἐθνικὴ δὲ γλῶσσα εἶνε κοινὸς ἡμῶν χαρακτήρ, τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ φυλάττωμεν ἀγνὸν καὶ ἀκήρατον. Πρὸς ταῦτα πάντα βοηθημα ἰσχυρώτατον γίνεται ἡ ἐνδελεχὴς ἀνάγνωσις τῶν προγόνων (I).

N. Αἰ γινώμαι σου μὲ βάλλουσι νὰ ἐνθυμηθῶ τὸν φίλον . . . τὸν ὁποῖον καὶ σὺ γνωρίζεις. Διὰ τί τὸν λέγουσιν ὑπερήφανον ;

Α. Εἶνε μόνον ἀπλοῦς καὶ φιλομαθὴς καὶ ἐραστὴς τῆς πατρίδος διάπυρος. Ἐκ νεότητος ἀπαλῆς μείνας αὐτόνομος, καὶ πολλὰ παθὼν καὶ πταίσας καὶ ἐκπαιδευθεὶς, καὶ πως καὶ ὑπηρετήσας τῇ πατρίδι, ἵσταται ἀτενίζων πρὸς τῆς πατρίδος τὴν τύχην. Ἀποκλεισθεὶς τῶν πολιτικῶν πραγματειῶν, ἠγάπησε τὴν κοινωνικὴν χώραν ὅπου τὸν ἔταξεν ἡ πατρις,

πος ἐν ᾧ γράφομεν, ὡς καὶ παρὰ τὸ ἐργαστήρ, ὁ ἐργάτης, ἐργαστήριον, κτλ. Τὸ δὲ γραφεῖον σημαίνει οὐχὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ, ἀλλὰ τὸ ὄργανον δι' οὗ γράφομεν, ὡς κάλαμον, γλυφίδα, κτλ.

(I) . . . . . Vos, exemplaria groeca nocturnâ versate manu, versate diurnâ.

ἤτοι

Ἔμεῖς τὰ Ἑλληνικὰ βιβλία ἀνελίσσετε νύκτα, ἀνελίσσετε τὴν ἡμέραν. Ὁράτιος.

καὶ τὴν γεωργεῖ φιλοπόνως καὶ εὐσημῶνως καὶ ἄνευ μεμφμοιρίας. Πάλλει ἡ καρδία του συμπαθεστάτῃ πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς του. Ἀλλὰ δὲν στέργει νὰ κλινή τὴν κεφαλὴν εἰς τὴν ἐκφαλιστικὴν ὄφρυν τοῦ * καὶ τοῦ *, καὶ ἀτιμάζων μέτωπον καὶ στῆθος καὶ ὄνομα Ἑλληνικόν, νὰ ζητήσῃ, ἔρπων, ἀπὸ τὸ ἀσύμφυλον κράτος ἐκείνων, δημόσιον λειτουργίαν ὡς χάριν. Ἡ μήπως δὲν ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον ὄρθιον ὁ δημιουργός; Εὔρε τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν μετριότητα καὶ τὴν ὀλιγάρκειαν (I). Εὔρε τὴν ἀνδρίαν εἰς τὴν μελέτην τοῦ θανάτου, τοῦ ὁποίου πᾶσαν ὥραν ἐπικρέμαται τὸ δρέπανον εἰς τὸν τράχηλον τῶν ἀνθρώπων (2). Λέγουσι μάλιστα ὅτι τώρα γράφει τὴν διαθήκην του, ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν, τὴν ὁποίαν δὲν θέλει παραεῖ ποτέ.

N. Πόσους ἔχει ἡ πατρις παῖδας σεμνοὺς καὶ αἰδῆμονας, ἄνδρας ἀδούλωτον τὸ ἡγεμονικὸν τρέφοντας ;

Α. Ὑπάρχουσι τοιοῦτοι ἐν αὐτῇ, καὶ σὺν θεῷ πλειότεροι θέλουσιν ὑπάρξῃ. Ὑπάρχει ὁ Θ., ὁ Δ., ὁ Κ., ὁ Κλ., ὁ Π., ὁ Σω., ὁ Σκδ., ὁ Γ. Α., ὁ Φ., ὁ Μ., ὁ Α. καὶ ἄλλοι.

N. Πῶς νὰ θεωρήσωμεν τοὺς ἀλλαχοῦ Ἑλληνας, Ἐπτανησιώτας, Ἡπειρώτας, Θεσσαλοὺς καὶ ἑτέρους ;

I Ἔβοικας, ὧ Ἄντιφῶν, τὴν εὐδαιμονίαν οἰομένην τροφήν καὶ πολυτέλειαν εἶναι. Ἐγὼ δὲ νομίζω τὸ μηδεὸς δέεσθαι, θεῖον εἶναι τὸ δὲ ὡς ἐλαχίστων, ἐγγυτάτω τοῦ θεοῦ καὶ τὸ μὲν θεῖον κράτιστον, τὸ δὲ ἐγγυτάτω τοῦ θεοῦ, ἐγγυτάτω τοῦ κρατίστου

Ξενοφ. ἀπομνημον.

2 Θάνατος πρὸ ὀφθαλμῶν ἔστω σοι καθ' ἡμέραν, καὶ οὐδὲν οὐδέποτε ταπεινὸν ἐνθυμηθήσῃ, οὔτε ἄγαν ἐπιθυμήσεις τινός.

Ἐπίκτητος.

Ἄλλὰ καὶ ὑμᾶς χρὴ, ὦ ἄνδρες, εὐέλπιδας εἶναι πρὸς τὸν θάνατον, καὶ ἐν τι τοῦτο διανοεῖσθαι ἀληθές, ὡς οὐκ ἔστιν ἀνδρὶ ἀγαθῷ κακὸν οὐδὲν οὔτε ζῶντι οὔτε τελευτήσαντι, οὐδὲ ἀμελεῖται ὑπὸ τῶν θεῶν τὰ ἐκείνου πράγματα.

Πλάτ. Ἀπολογ. Σωκράτ.

Α. Ὡς ἀδελφοὺς, ὡς μέλη τοῦ αὐτοῦ γένους, ὡς τέκνα τῆς αὐτῆς μητρὸς Ἑλλάδος, φυλάττοντας φιλοστόργως τὰς αὐτὰς περὶ πατρίδος παραδόσεις, κοινωνοῦντας μεθ' ἡμῶν διὰ τῆς αὐτῆς γλώσσης, διὰ τῶν αὐτῶν βωμῶν, διὰ τῶν αὐτῶν ἐλπίδων. Ὅτι ἔχομεν ἀγαθόν, εἶνε καὶ ἐκείνων ἔτι ἔχουσιν, εἶνε καὶ ἡμέτερον.

Ν. Ὁ πατρίς! Εὐήμερον καὶ ἀγλαόκαρπον παρέχεις αὖραν, καὶ εἰς πολυμόχθους ἀγῶνας ἀλείφεις τὴν τῶν ἀνδρῶν ἀρετὴν. Ἄνθος χαρίεν γένοιτό μοι νὰ εὕρω τῶν ὦν πλείκεις στεφάνων!

Α. Ὁ τέκνον, καλὸν εἶπας τὸν ὕμνον, καὶ πάντως νυφράνθη ὁ ἦρωσ τοῦ ὁποίου ἐπλησιάσαμεν τὸ μνημα (1). Ἴδὴ ἄς τρέψωμεν τὸν περίπατον πρὸς τὸ μέρος ὅπου ὑπῆρξε τοῦ Πλάτωνος ἡ ἀκαδημία.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ἘΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΘΕΑΤΡΟΥ.

Οὔτε δημιουργία, οὔτε χάος· ἀλλὰ πρᾶγμα τι προηγούμενον τῆς δημιουργίας, καθὼς ὅλα τὰ ἡμέτερα σήμερον. Πανταχοῦ ὁ Ἕλληνας καὶ πάντοτε διασημαίνει, κατὰ τὸ ἔγγυρον, τὴν πατρίδα του φύσιν, τὸ φιλοθεῖμον καὶ τὸ φιλήκοον. Πρῶτος ὑπῆρξεν οἰκοδόμος τοῦ δράματος καὶ τοῦ θεάτρου εἰς τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν τὴν καλὴν καὶ αἰοιδίμην πόλιν. Μετὰ τοὺς χοροὺς τοὺς γεννηθέντας κατὰ τὰς πολυθρόμβους τοῦ Βάκχου ἑορτὰς, Θέσπις μὲν καὶ Φρόνιχος τὴν δραματουργικὴν σκηνὴν κατεσκεύασαν, οἱ δὲ περὶ τὸν Δισχύλον ἐξύψωσαν τὴν τέχνην, καὶ σοφωτάτην παιδαγωγὸν τὴν παρέδωκαν εἰς χεῖρας τῶν μετ' αὐτοὺς, διατρεφομένην ὑπὸ τῆς προγονικῆς ἱστορίας καὶ τοῦ ἔρωτος περὶ τὴν πατρίδα. Σεμνότητος ἄρα καὶ κοινωνικότητος ὁ σκοπὸς τῆς δραματι-

(1) Τὸ τοῦ Καραϊσκάκη, διότι ἐτύχχανον περιπατοῦντες περὶ τὸ Φάληρον.

κῆς διδασκαλίας, κατὰ τοὺς προγόνους ἡμῶν περαινομένης. Οὐχὶ δὲ μόνον, ἀμα ψυχαγωγούσα, καταρτίζει τὸν ἔνδοξον ἄνθρωπον ὅθεν αἱ πράξεις πηγάζουσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν δι' ἧς διδάσκει ἠγῶσαν, ἐμμούσως ἀσκεῖ καὶ πλουτίζει. Δουραφορομένη πρὸς τούτοις ἀπὸ τῶν ἀνθῶν τῶν χαριεστάτων καὶ φιλανθρωποτάτων τεχνῶν, μουσικῆς, ζωγραφίας, γλυπτικῆς, ἀρχιτεκτονικῆς, ἱματιστικῆς, πόσας δὲν παρέχει ἐπιδόσεως ἀφορμὰς καὶ εἰς ταύτας;

Ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία διὰ μακρῶν αἰώνων χρηματίσασα πολιτικῶν τρικυμιῶν παίγνιον, μόλις εὔρε ποτὲ εὐμενεστέρους ἀνέμους, καὶ ἀνεζωπύρησε τὰς θεατρικὰς ἀναμνήσεις εἰς Ὀδησσὸν, εἰς Κέρκυραν καὶ ἀλλαχοῦ. Ἀλλ' εἰς τὰς νεωτέρας Ἀθήνας, καθέδραν τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς αὐτονομίας, πολὺν τῆς δραματικῆς μούσης καὶ τῆς ἐλευθερίας πατρίδα, πολὺ δικαιοτέρα καὶ εὐτονωτέρα γίνεται ἡ ἐπιβολὴ πρὸς τὰ τῶν θεαμάτων κατὰ. Οὕτως ἐσχηματίσθη τὸ ἐνταῦθα προσωρινὸν θεατρὸν μας, τὸ ὅποιον ἀκούομεν ὅτι ἤδη καὶ διὰ τὸν χειμῶνα ἢ καὶ δι' ἄλλα αἴτια διαλύεται, μέλλον, ὡς ἐλπίζομεν, νὰ ἀναφανῆ μετ' οὐ πολὺ ἐντελεστερον. Ἡμεῖς δὲ σπεύδομεν νὰ σημειώσωμεν ὅσα παρατηρήσαμεν εἰς δύο τῶν τελευταίων γυπαραστάσεων του, μήπως γείνωσιν ὁπωσοῦν χρησιμα εἰς ἄλλους καιροὺς.

Φαινόμενον κοινωνικὸν ἄξιον προσοχῆς ἢ ἐντὸς κοινωνίας ἐτι ἀπλοϊκῆς αὐτοκίνητος ἐπιχειρήσεως καὶ κατόρθωσις θεάτρου! Οὔτε νόμος ἔπραξεν, οὔτε ἄρχων, ἀλλ' ἐργολάβος ὁ τυχών, μέλος τῆς κοινωνίας, εἶπε πρὸς αὐτὴν Ἑλθένα θεωρήσεως καὶ νὰ ἀκούσης· καὶ ἡ κοινωνία συνῆλθε, προθύμως καταβάλλουσα τὸ θεωρικὸν νόμισμα.

Ἰδοὺ τετράπλευρον σανίδωμα, προχείρως συμπετηγμένον, ὑπαιθρον, ἔχον στέγην τὸν ἀττικὸν οὐρανόν, ὅποιον καὶ κάθεν ὁδεῖον ποτέ. Ἐμβαίνεις, παταῖς τὸ κατάχαμον, ὅπου ἐλευθέρως περιφέρονται ἄνδρες διάφοροι. Εἰς μίαν γωνίαν παλοῦνται ζαχαρικά, πλησίον στέκονται οἱ κρατοῦντες τὰ φα-

νάρια τινῶν ἐκ τῶν θεατῶν. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ ἐδά-
φους καθίσματα ἀναθητά, ἡ σκηνὴ κατέναντι τῆς εἰσόδου
κατέναντι τῆς σκηνῆς τὸ θεωρητήριον τοῦ βασιλέως, ὑψηλὸν
καὶ μεμονωμένον ὡς περιστερεῶν, καὶ εἰς τὰς τρεῖς πλευρὰς
τοῦ θεάτρου σειρὰ θεωρητηρίων διὰ τοὺς πληρόντας μίαν
καὶ ἡμίσειαν δραχμὴν. Πλὴν αἱ τάξεις ἀναμίγνυνται εἰς
τὸ δημοτικὸν ὕψασμα τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας, καὶ μετ' ὀλί-
γον ἐλέπεις τοὺς κάτω ἀνασυρομένους ἐπάνω, καὶ τούτους
ἀναστροφομένους μετὰ τῶν κάτω. Φῶτα ἀμυδρὰ, δυσώδη,
καὶ δυσωδέστερα διὰ τὸν ἄνεμον. Γυναῖκες ἰκαναὶ ἐπάνω.
Παντοῦ οἱ ὀφθαλμοὶ δὲν ἀπαντῶσιν εἰμὴ σανίδας γυμνὰς,
γῆν γυμνὴν, πενυχρὸν κατασκευάσμα τῆς στιγμῆς, ὡς τὰ
ἀνεγειρόμενα εἰς τὰ πανηγύρια πρὸς ἐκθεσίαν τῶν πραγμα-
τειῶν. Τὸ διδαχθῆσόμενον δράμα εἶνε ὁ θάνατος τοῦ Μάρ-
κου Βότσαρη, καὶ ὅμως ὀλίγοι συνῆλθον στρατιωτικοί· εἴτε
διότι ὀλίγοι στρατιωτικοὶ Ἕλληνες ἐπιδημοῦσιν ἐνταῦθα,
εἴτε διότι εἶδον οἱ ἄλλοι τὸν θάνατον τοῦ ἥρωος, εἴτε διότι
ἐθεώρησαν ἤδη πρότερον τὸ δράμα. Μουσικὴ παίζει ἕως
οὐ ὑψωθῆ τὸ παραπέτασμα τῆς σκηνῆς, χονδρόπανον βερυ-
πωμένον καὶ τρυπημένον. Τὸ ποίημα εἶνε Ἰταλοῦ, μεθρη-
μανευμένον Ἑλληνιστί. Οἱ ὑποκριταί, ἐθελονταί. Ἦλθεν ἡ ὥ-
ρα, ἃς ἴδωμεν. Κοσμήματα σκηνικὰ μὴ προσμένωμεν, ὡς
ἀλλάτρια τοῦ παρόντος καιροῦ. Ἀλλὰ τί ποίημα ψυχρὸν, μο-
νότονον, ἀνερέργητον! Ζωγραφικώτατον τὸ Ἑλληνικὸν ἐνδυ-
μα ἐπὶ τῆς σκηνῆς· ἀλλὰ καὶ πόσαι ἐλλείψεις εἰς τοὺς ὑπο-
κριτάς! Δὲν εἶνε παράξενον, καὶ μὲ εὖνοιαν φίλων ὀμι-
λοῦμεν. Διὰ τί νὰ μὴ προμανθάνωσιν ἕκαστος ἀσφαλέστερον
τὸ μέρος του; Ἐηροὶ καὶ ἄψυχοι εἰς τὴν ἀπαγγελίαν, εἶνε
καὶ ἀδραματούρητοι καὶ ἀκίνητοι εἰς τὸ πρόσωπον, εἰς τὸ
σῶμα, εἰς τὰς χειρονομίας. Τὸ παιδίον ὑπεκρίθη δεξιώτε-
ρον τὸν υἱὸν τοῦ ἥρωος· τούτου δὲ ἡ σύζυγος παρεστάθη σκο-
τεινὴ καὶ ἄχαρις ὡς ἀράχνη· καὶ ὁ ἥρωος αὐτὸς ἄγνωστος
σχεδὸν παρέδραμε τὴν σκηνήν. Πληγωμένος καὶ ψυχρὸν

γῶν, ἐφάνη μὲ πρόσωπον εὐρόστου. Αὐτὸς τε καὶ οἱ σιστρα-
τιῶται δραμείας μάχης ἐξερχόμενοι, ἀναίμακτα ἔφερον τὰ
ἱμάτια καὶ τὰ ὄπλα, ἄνδρες αἰγμνταί, κατὰ τὸν ποιητὴν
αἰγίαι καὶ λύβρω πεπαλαγμένοι. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα δι-
καίως ἀποδοτέον εἰς τὸ πρωτόπειρον καὶ τὸ ἐραγύσχολον
τῶν ὑποκρινομένων, οὐχὶ δὲ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἀφύπνῃ ἢ ἀπει-
ροκαλίαν. Παρατηρήσαμεν δὲ καὶ ἀμαρτήματά τινα εἰς τὸ
λεκτικὸν τοῦ δράματος, ὡς, μύρια, ἀντὶ μυρία, νὰ μὲ δειλι-
ᾶς, ἀντὶ νὰ μὲ φοβῆς ἢ τρομάξῃς, καὶ ἄλλα, τὰ ὅποια δὲν
ἀμφιβάλλομεν ὅτι ἀκριβεστερα ἐπιμέλεια θέλει ἐξαλείψῃ
ἀπὸ τῆν γλῶσσαν μας τοῦ λοιποῦ. Ὅποια δὲ τοὺς τρόπους
καὶ ἡ ὀμήγουρις τῶν θεατῶν; Καθήμενοι, ὄρθιοι, μὲ τοὺς πί-
λους εἰς τὰς κεφαλὰς, συνομιλοῦντες, βομβοῦντες, καπνίζον-
τες, χειροκροτοῦντες, συρίζοντες, τί ἀλλόκοτος λαός; Τί λα-
ικὴ τύρβη; Τί ἔθνος ἀχαλίνωτον, ζωηρὸν, πύρινον, καταπλη-
κτικὸν καὶ ποιητῶν καὶ χορηγῶν καὶ ἐργολάων καὶ ὑποκρι-
τῶν καὶ Ἑλληνοδικῶν;

Ἄλλὰ φθάνομεν εἰς ἄλλην ἐσπέραν, καθ' ἣν ἐδιδάχθη ἡ
Πολυξένη, ποίημα πρωτότυπον Ἰακώβου Ρίζου τοῦ Νερουλοῦ
εἰς πράξεις πέντε. Σοφὸς ὁ ἀνὴρ, καὶ τοὺς ἡμετέρους ἐπι-
λογισμοὺς πεποίθαμεν ὅτι θέλει δεχθῆ τὸσφ ἡπιώτερον, ὅσφ
καὶ σοφώτερος εἶνε σήμερον παρ' ὅτε πρῶτον ἐξέφερε τὸ δρά-
μα, καὶ ἀρτιώτερα δυνατὸς νὰ γεννήσῃ. Προσημειοῦμεν δὲ
τὰ τῆς ὑποκρίσεως. Τὰ τῶν γυναικῶν, μύστακας ἀνδρείους
ἐπιδεικνυουσῶν, ἔωλα καὶ ἀδέξια. Σκαιοὶ οἱ ἱματισμοί.
Ὁ ἔκτωρ, ὑποφερτὸς, καὶ τοὶ ἀπαγγέλλον ἀκόμφως. Ὁ
Πάρις, μονότονος, χειρονομῶν μὲ ἀπεικυῖαν σφοδρότητά.
Ὁ δημογέρον Θυμοίτης, ὀπωσοῦν πιθανός. Ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ
ὁ Εὐρύπυλος, κοινοί. Οἱ πάντες, προσδιαλεγόμενοι καὶ ἐλέ-
ποντες καὶ ἀκούοντες ἀλλήλους ἄνευ δραματικῆς συγκινήσε-
ως καὶ ἀναστροφῆς, καὶ μονοῤῥυθμῶς διαμετροῦντες τὰ ἡμι-
στίχια, καὶ φορτικώτεραν ἐκφαίνοντες τὴν ὁμοιοκαταληξίαν,
ἐνίοτε δὲ καὶ χολοθόνοντες, ἢ παρεκτείνοντες τοὺς στίχους

δι' ἀμνημοσύνην. Ἀλλὰ καὶ τὸ ποίημα ἔχει μακρότητας πολλὰς, καὶ λέξιν πολλάκις ἠχοῦσαν ἢ χρωματισμένην ἐπὶ τὸ κωμικώτερον, καὶ τινὰ λογοειδῆ καὶ παραπληρωματικὰ καὶ οἰκιακά. Οὐδερμίαν ἐμφαίνει στάσιν (situation) ἐμπροθὶ ἢ φοβερὰν, οὐδένα χαρακτήρα τραγικῶς καὶ πρεπόντως ἀνεπτυγμένον. Ἔρωτος φέρει μικροπραγματείας διηγεοῦς. Καὶ ἡ δολία δὲ ἀντιζηλία τῆς Κασσάνδρας πρὸς τὴν ἀδελφὴν Πολυξένην λυπεῖ, ὡς καὶ τὸ θρασείως ἀντίτυπον τοῦ Πάριδος πρὸς τὸν πατέρα Πρίαμον, καὶ ἡ ἀγενὴς δολοφονία τοῦ Ἀχιλλεύου.

Κατὰ τὴν παράστασιν ταύτην ἐξανοίξαμεν εἰς ἓν τῶν ἐπάνω θεωρητηρίων καὶ ἱερεῖς τῶν ἡμετέρων, τρεῖς ἢ τέσσαρας, καὶ τοῦτο μάλιστα μᾶς ἐφάνη τὸ θεατρικώτατον τῶν ἐπεισοδίων.

Συγκεφαλαιοῦντες τὸν λόγον, εὐχόμεθα ἢ νέα ἔθνικὴ σκηνὴ μας νὰ προαχθῆ νουνεχῶς εἰς τὸ τελειώτερον, νὰ μὴ λησμονήσῃ τὸν κοινωνικὸν καὶ φιλόπατριν τῆς δραματοδιδασκαλίας σκοπὸν, νὰ μὴ ζητῆ ῥαθύμως, νὰ μὴ μιμητᾷ ἀβασανίστως τὰ ξενικά (I), τῶν ὁποίων σήμερον δεῖναι καὶ ἀπέραντοι καὶ ὑδροκέφαλοι ἐκορυφώθησαν αἱ παρεκτροπαί, ἀλλ' ὑπογραμμὸν ἀναλαβοῦσα τὴν ἠθοποιὰν τοῦ προγονικοῦ θεάτρου προαίρεσιν, νὰ καλέσῃ χορηγοὺς παῖδας Ἑλλάδος τοὺς γνησιωτάτους τῶν αἰοιδῶν. Ἡ Ἑλλὰς δὲν ἀπέμαθε τὴν χρῆσιν οὔτε τοῦ τραγικοῦ κοθόρνου οὔτε τῆς κωμικῆς ἐμβάδος, ἔχει, ἀλλὰ καὶ ἔξει ποιητὰς ἀκμαίους καὶ μουσολήπτους πρὸς ἀνατολὰς τε καὶ πρὸς δυσμὰς, καὶ εἰς τούτων τὰς χεῖρας παραδίδει τὸ θεάτρον τῆς.

I Ἔστι δὲ φύλον ἐν ἀνθρώποισι ματαιότατον, ἧτοι ὁσὶς αἰσχύνων ἐπιγῶρια, παπταίνει τὰ πόρσω, μεταμῖνία θηρέων ἀκράντοις ἐλπίσιν.

Ἐπάρχει φυλὴ ἀνθρώπων ματαιότατη, ἧτις καταφρονοῦσα τὰ ἐντόπια περιβλέπει τὰ ἔξω, κυνηγοῦσα πράγματα ἀνέμου μὲ ἐλπιδας μωρὰς.

Πινδάρ. Πύθ. εἰδ. Γ.

Τιμὴ τῶν δύο φυλλαδίων, δραχμὴ μία καὶ ἡμίσεια
κατὰ μῆνα· διὰ δὲ τοῦτο ἔξω τῆς Ἐπικρατείας συνδρομη-
τάς, δραχμαὶ δύο καὶ εἴκοσι λεπτά.

Π Ι Ν Α Ξ

Τῶν περιεχομένων ἐν τῷ παρόντι φυλλαδίῳ

	Σελ.
Προαγγελία	α.
Περὶ Κοινωνίας	1
Περὶ Θεσηκείας	7
Περὶ Νόμου	10
Περὶ Πατρίδος διάλογος	12
Περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις Θεάτρου	22